

Література

1. Офіційний сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу // http://www.uaib.com.ua/abcpeople/abetka_npf/27615.html.
2. ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 № 1057-IV.
3. ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 № 3480-IV.
4. ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV.

Стаття надійшла до редакції: 24.01. 2011 р.

УДК 330.322.01

Т. В. Майорова, канд. екон. наук, доц.,
завідувач кафедри банківських інвестицій
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ВИЗНАЧЕННІ СУТНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

АННОТАЦІЯ. Розглядаються особливості використання системного підходу у дослідженні сутності поняття «інвестиційного процесу», що дало можливість автору виокремити його характерні ознаки та запропонувати визначення у контексті використання на макро- та мікрорівнях.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: система, системний підхід, інвестиції, інвестиційний процес, інвестиційна діяльність.

АННОТАЦИЯ. Рассматриваются особенности использования системного подхода в исследовании сущности понятия «инвестиционного процесса», это дало возможность автору выделить его отличительные черты и предложить его определения в контексте использования на макро- и микроуровнях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: система, системный подход, инвестиции, инвестиционный процесс, инвестиционная деятельность.

ABSTRACT. The article deals with peculiarities of using the systems approach to analyzing the essence of «investment process» concept that enabled the author to highlight its specific features and offer the definition in context of use at macro- and microlevel.

KEY WORDS: system, systems approach, investment, investment process, investment activity.

У сучасних умовах Україна постала перед об'єктивною необхідністю активізації інвестиційного процесу. Структурне та якісне оновлення виробництва та створення ринкової інфраструктури відбуваються практично повністю шляхом і за рахунок інвестування. Чим масштабніші обсяги та вища ефективність інвестицій, тим швидше відбувається відтворювальний процес, здійснюються позитивні рин-

кові перетворення. З іншої сторони, недостатнє інвестування веде до втрати конкурентоспроможності національної економіки, занепаду основного капіталу, спаду виробництва та збільшення собівартості продукції, що, в свою чергу, обумовлює загострення проблеми інвестиційних ресурсів, відтак — скорочення інвестиційної активності.

З огляду на це, інвестиційний процес потребує постійного поглибленого дослідження, насамперед, з питань обґрунтування інвестиційної стратегії, виборі ефективних форм та напрямів інвестування, а також пошуку нових шляхів активізації інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання в умовах розвитку конкурентоспроможної економіки.

Сучасна вітчизняна економічна наука має багато напрацьовань у царині інвестування. Особливої уваги заслуговують праці таких науковців, як І. Бланк, Л. Борщ, З. Васильченко, А. Мертенс, А. Пересяда, В. Федоренко, Н. Татаренко, А. Поручник та ін. Серед іноземних учених, які внесли значний вклад у дослідження інвестиційної сфери, варто відмітити: Г. Александера, Дж. Бейлі, В. Бочарова, З. Боді, Л. Гітмана, М. Джонка, А. Кейн, В. Ковалева, Дж. Кейнса, М. Марковіца, П. Массе, Ф. Модільяні та М. Міллера, У. Шарпа, Е. Шнайдера, Ф. Фабоцці, М. Харрисона, В. Царьова та ін.

Не дивлячись на досить широкий спектр досліджень інвестиційної сфери, вважаємо, що є ще багато недостатньо розроблених методологічних і теоретичних питань. Йдеться, насамперед, про сутнісну характеристику поняття «інвестиційний процес» та його основні складові.

Якщо розглянути зміст сучасних вітчизняних та іноземних словників та енциклопедій, у тому числі: економічний енциклопедичний словник за редакцією С. Мочерного [1], інвестиційний словник за ред. Б. Карпінського та Т. Шири [2], російську нову економічну енциклопедію за редакцією О. Румянцевої [3], словник сучасної економічної теорії Макміллана [4] та ін., то можна зазначити, що там немає визначення поняття «інвестиційний процес».

Відсутні комплексні дослідження поняття «інвестиційний процес» і в вітчизняних монографічних дослідженнях, присвячених проблемам активізації інвестиційного процесу [5, 6], а в деяких інших наукових, методичних та практичних публікаціях з питань інвестування дефініція «інвестиційний процес» має неоднозначне і спрощене трактування або дублюється із поняттями «інвестиційна діяльність», «інвестиційний цикл», «інвестування» та ін.

Так, вітчизняні науковці А. Загородній та Г. Вознюк у фінансово-економічному словнику подають наступне визначення інвестиційного процесу: «сукупність логічно-последовних дій, пов'язаних із прийняттям інвестиційних рішень (зокрема щодо вибору об'ек-

тів, визначення обсягів та термінів інвестування) та їх практичною реалізацією. Він може бути представлений як послідовність таких п'яти основних етапів: формування інвестиційної політики; аналіз цінних паперів; формування портфеля цінних паперів; оцінювання ефективності портфеля цінних паперів; перегляд портфеля цінних паперів» [7, с. 735]. Таким чином, автори інвестиційний процес розглядають лише як вибір об'єктів, визначення обсягів та термінів інвестування у сфері портфельних інвестицій.

Аналогічно У. Шарп, Г. Александер та Дж. Бейлі інвестиційний процес пов'язують з портфельними інвестиціями, зазначаючи, що «інвестиційним процесом є ухвалення інвестором рішення щодо цінних паперів, у які здійснюються інвестиції, об'ємів і термінів інвестування» [8, с. 10]. У даному випадку автори звужують сутність інвестиційного процесу до «ухвалення інвестором рішення», а об'єктом інвестування є лише цінні папери.

Відомі науковці — Л. Гітман, М. Джонк [9, с. 15] та В. Царьов [10, с. 72] — інвестиційний процес розглядають як механізм об'єднання тих, хто пропонує гроші, з тими, хто їх потребує. Суб'єкти ринку вступають між собою у відносини по-різному, тобто одні вкладають договори прямо (операції з нерухомістю), інші — через посередників (фондові біржі). У даних трактуваннях інвестиційний процес ототожнюється лише з фінансовими ринками і вже зі сформованими «правилами гри», тобто проблеми інвестування вирішуються на основі ринку як саморегулюючої системи.

Протилежну думку щодо поняття «інвестиційний процес» мають науковці, які ототожнюють його з процесом реального інвестування.

Так, Є. Черевик, один з перших, хто почав досліджувати сутнісну характеристику інвестиційного процесу на теренах колишнього Радянського Союзу, ще в 1988 році визначив, що «інвестиційний процес — це сукупність економічних відносин на всіх стадіях, пов'язаний із підтримкою та розширенням, удосконаленням основних фондів та оборотних коштів інвестиційного призначення. Інвестиційний процес починається з моменту вкладення фінансових, матеріальних і трудових ресурсів у підготовку та здійснення інвестиційних проектів і завершується з досягненням цілей, поставлених у проекті» [11, с. 9].

Як бачимо, це визначення хоч і розкриває основні ознаки інвестиційного процесу, однак звужує сам процес — сфера його застосування поширюється лише на реальні інвестиції, крім того, відсутня передінвестиційна фаза, натомість у автора початком інвестиційного процесу є момент вкладання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів.

Один із перших вітчизняних науковців, який почав досліджувати інвестиційний процес, А. Пересада у монографії «Управління інвестиційним процесом» (2002 р.) зазначає, що «термін «інвестиційний процес» варто застосовувати при вузькому тлумаченні поняття «інвестиційна діяльність» [6, с. 30—31]. Однак, на відміну від інших, вищезгаданих нами науковців, А. Пересада добавляє до етапів стадію фінансування інвестиційного проекту і стадію інвестування оновлення та розвитку виробництва, а також ототожнює поняття «інвестиційний цикл» та «інвестиційний процес», зазначаючи, що останній має бути пов'язаний із обґрунтуванням і реалізацією інвестиційних проектів.

Найбільш удаюю, на наш погляд, є позиція науковців, які стверджують, що інвестиційний процес варто розглядати як економічну систему із властивою їй сукупністю ознак складових елементів.

Н. Маренков вважає, що «інвестиційний процес має всі ознаки системи із властивою їй сукупністю елементів: суб'єкт (інвестор), об'єкт (об'єкт інвестицій), зв'язок між ними (інвестування з метою інвестиційного доходу), який виступає системоутворюючим чинником, оскільки об'єднує всі елементи в одне ціле, та інвестиційне середовище (що представлене політичною та правовою, демографічною та екологічною, техніко-економічною і соціально-культурною складовими), у якому вони існують» [12, с. 24].

На наш погляд, системний підхід до інвестиційного процесу дозволяє визначити його суть, розглянути його особливості та специфіку на різних рівнях реалізації. При цьому його необхідно розглядати в динаміці між суб'єктами інвестування, які одночасно зацікавлені в досягненні певної мети.

Системний підхід у дослідженні інвестиційного процесу — це комплексне вивчення інвестиційного процесу як одного цілого з представленням взаємовідносин між його частинами (суб'єкти та об'єкти інвестиційної діяльності, інвестиційні ресурси, інвестиційна політика, інвестиційний ринок і т. д.) як елементами системи.

Дослідивши публікації відомих російських науковців-філософів І. Блауберга, В. Садовського, Є. Юдина, Ю. Черняка [13, 14] та ін., ми з'ясували, що системний підхід є одним з дієвих компонентів процесу наукового пізнання складних явищ у царині економічних відносин. Системні усвідомлення та методологічні засоби відповідають потребам сучасної економічної науки бо розкривають закономірності функціонування та інтеграції об'єктів дослідження.

Розгорнуте визначення системного підходу полягає у тому, що будь-яка система (об'єкт) розглядається як сукупність взаємозв'язаних елементів (компонентів), що має вихід (ціль), вхід (ресурси), зв'язок із зовнішнім середовищем та зворотний зв'язок. Це найскладніший підхід, бо саме при використанні його вирішується головне питання загальної теорії систем, згідно якої кожен об'єкт у процесі його дослідження повинен розглядатися як велика і складна система і, одночасно, як елемент більш загальної системи.

Системний підхід базується на загальновідомих принципах, а саме:

1) *кінцевої мети* — абсолютний пріоритет кінцевої (глобальної) мети ;

2) *єдності* — розгляд системи як цілого, так і сукупності частин (елементів);

3) *зв'язності* — розгляд будь якої частини разом з її зв'язками з оточенням;

4) *ієрархії* — корисно вводити ієрархію частин (елементів) і (чи) їх ранжування;

5) *функціональності* — спільний розгляд структури і функцій з пріоритетом функцій над структурою;

6) *розвитку* — врахування змін системи, її здатність до розвитку, розширення, заміни частин, нагромадження інформації;

7) *децентралізації* — поєднання рішень, які приймаються, та керування централізацією і децентралізацією;

8) *невизначеності* — врахування факторів невизначеності та ймовірності у системі [13, с. 46—47].

Враховуючи вище зазначене вважаємо, що дослідження сутності поняття «інвестиційний процес» із використанням системного підходу має передбачати обов'язковість застосування наступних аспектів:

1) *системно-елементного* або *системно-комплексного* — передбачає виявлення ключових елементів (складових) інвестиційного процесу;

2) *системно-структурного* — полягає у з'ясуванні внутрішніх зв'язків і залежностей між елементами інвестиційного процесу, що дозволяє отримати уявлення про його внутрішню організацію (будову);

3) *системно-функціонального* — потребує виявлення функцій інвестиційного процесу;

4) *системно-цільового* — означає необхідність наукового визначення загальної мети інвестиційного процесу на макрорівні у

контексті цілей усіх суб'єктів інвестиційної діяльності та їх взаємних зв'язків;

5) *системно-ресурсного* — полягає в ретельному виявленні інвестиційних ресурсів, потрібних для ефективного функціонування інвестиційного процесу;

6) *системно-інтеграційного* — передбачає виокремлення сукупності характерних ознак інвестиційного процесу, для визначення його цілісності та особливості;

7) *системно-комунікаційного*, який означає необхідність виявлення зовнішніх зв'язків інвестиційного процесу з іншими системами;

8) *системно-історичного* — дозволяє з'ясувати часові умови, які вплинули на формування інвестиційного процесу, його сучасний стан, а також можливі перспективи розвитку.

Підсумовуючи можемо зробити висновок, що системне пізнання сутності інвестиційного процесу має передбачати наступне:

1) визначення сутності інвестиційного процесу як складової економічної системи в царині суспільних відносин (рис. 1);

2) розгляд інвестиційного процесу як системи, тобто як обмеженої множини взаємодіючих елементів;

3) визначення складу, структури й організації елементів і частин інвестиційного процесу з метою виявлення головних зв'язків між ними;

4) виявлення зовнішніх зв'язків інвестиційного процесу та його ролі серед інших систем;

5) аналіз діалектики структури і функції системи та виявлення на цій основі закономірностей і тенденцій розвитку інвестиційного процесу як системи.

При такому підході інвестиційний процес має розглядатися, з одного боку, як підсистема економічної системи, а з другого — як окрема система, яка включає в себе сукупність взаємопов'язаних елементів однієї складної динамічної системи — інвестиційної сфери, яка перебуває в стані постійних змін під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх системоутворюючих факторів, направлених на перетворення інвестиційних ресурсів у нові доходні активи — фінансові, реальні та людські.

З наведеного трактування випливає, що однією з важливих проблем у визначенні інвестиційного процесу — є з'ясування сутності тих елементів, що об'єднують його в одну цілісну систему та сприяють у функціонуванні та динамічному розвитку. Ці системоутворюючі фактори поділяють на дві групи: внутрішні та зовнішні (рис. 1).

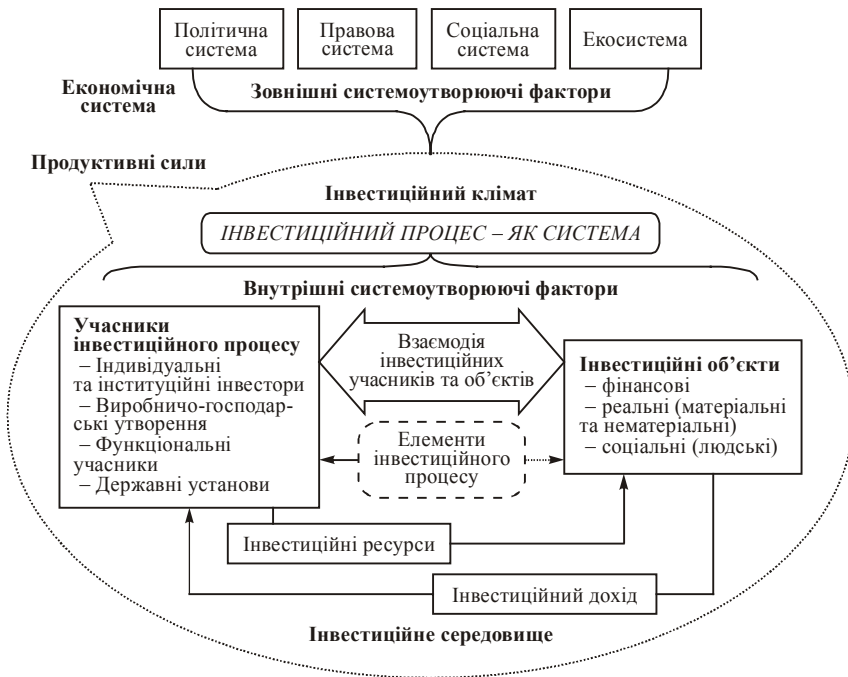

Рис. 1. Структурно-логічна схема інвестиційного процесу як системи (розроблено автором)

Внутрішні системоутворюючі фактори — це фактори, що породжуються окремими елементами, що об'єднуються в систему (інвестиційний процес), групами елементів або всією множиною. До них відносять:

- **інвестиційне середовище** — як одиничну або множинну сферу діяльності, що переважно визначає специфіку і наочний зміст інвестиційного процесу;

- **інвестиційний об'єкт** — об'єкт, що потребує залучення інвестицій для забезпечення подальшого існування або розвитку інвесторів. Це об'єкт, властивості якого дозволяють інвесторові за певних умов отримати інвестиційний дохід. За змістом інвестиційні об'єкти можуть бути фінансовими, реальними та соціальними;

- **учасники інвестиційного процесу** — суб'єкти, дія яких зорієнтована на зміну властивостей об'єкту інвестицій з метою одержання інвестиційного доходу.

• **інвестиції** — пряме або опосередковане вкладення інвестиційних ресурсів інвестора в об'єкт інвестицій з метою отримання інвестиційного доходу;

• **інвестиційний дохід** — змінені властивості об'єкту інвестицій, у вигляді нової споживчої вартості, спроможної відшкодувати інвестиційні витрати інвесторам та принести фінансовий і/або соціальний ефект іншим учасникам інвестиційного процесу.

Зв'язок між елементами інвестиційного процесу відбувається через *інвестування* — процес безпосередньої або опосередкованої дії учасників інвестиційного процесу на об'єкт інвестицій, здійснюваний з метою зміни його властивостей.

У момент здійснення вкладення інвестор встановлює зв'язок з конкретним об'єктом і стає його учасником. Таке об'єднання в результаті дії інвестора спочатку приводить до зміни властивостей об'єкту інвестицій. Згодом змінені властивості у вигляді інвестиційного доходу впливають на інвестора, змінюючи при цьому його властивості, в першу чергу, збільшують ресурсний потенціал для майбутніх інвестицій. Зрештою, після припинення інвестиційного процесу суб'єкт і об'єкт починають існувати в новій якості. Таким чином, інвестиційний процес сприяє дифузії властивостей суб'єкта і об'єкту.

Тісний взаємозв'язок між внутрішніми елементами дозволяє існувати інвестиційному процесу як системі. Крім того, ці елементи є не тільки системоутворюючими, але й системозберігаючими. За умови зникнення або обмеження в діях одного з таких елементів система може не працювати.

Наведемо приклад. Динаміка суспільного розвитку визначається розвитком окремих сфер діяльності. Якщо в окремій сфері діяльності відбувається революційний прорив, ведучий до її бурхливого зростання, це викликає природну ланцюгову реакцію розвитку зв'язаних із нею сфер. І навпаки, якщо відбувається еволюційний розвиток сфер діяльності, його динаміка, як правило, визначається можливостями зростання найрозвиненішою з них. Коли інвестиції і інвестиційний дохід мають різне наочне наповнення, тобто належать різним сферам діяльності, множинні інвестиційні процеси роблять ці сфери взаємопроникаючими один в одного, внаслідок чого відбувається локальна керована зміна динаміки їх розвитку. Це, у свою чергу, викликає штучну ланцюгову реакцію розвитку зв'язаних сфер. Таким чином, інвестиційні процеси дозволяють створити і підтримувати штучну реакцію розвитку зв'язаних сфер діяльності, і як наслідок — прискорення відтворення продуктивних сил суспільства.

Зовнішні системоутворюючі фактори — це зовнішні чинники середовища, що сприяють виникненню і розвитку систем. У першу чергу, це фактори економічної системи, елементом якої є інвестиційний процес (рис. 1).

Якщо розглядати *економічну систему* як «сукупність видів економічної діяльності людей у процесі їх взаємодії, спрямованих на виробництво, розподіл, обмін та споживання товарів і послуг, а також на регулювання такої діяльності відповідно до мети суспільства» [15 с. 62], то до основних економічних факторів, які впливають на інвестиційний процес, можемо віднести:

- ❖ стан та структуру продуктивних сил суспільства;
- ❖ рівень розвитку техніко-, організаційно- і соціально-економічних відносин;
- ❖ державне регулювання суспільного відтворення.

У той же час, стан та структура продуктивних сил напряму залежать від інвестиційної активності суб'єктів господарювання, таким чином, можемо стверджувати про наявність тісного взаємозв'язку між економічною системою та інвестиційним процесом.

До зовнішніх системоутворюючих ми відносимо і ті фактори, які формуються в інших системах — політичній, правовій, соціальній та екологічній. Фактори, що належать до цих систем, прямо або опосередковано впливають на функціонування інвестиційного процесу. Вони не можуть грати головну роль, вони випадкові, але будучи такими ці чинники можуть бути внутрішніми і необхідними в масштабі функціонування та розвитку інвестиційного процесу. Найвагомішими елементами цих систем є: політична нестабільність; неврегульованість та недосконаленість законодавства; непередбачуваність і непрозорість державної політики; корумпованість та криміналізація влади; рівень освіти населення; стан здоров'я та довголіття; стан екології і довкілля, рівень забезпечення природними ресурсами і т. д.

Здебільшого всі зовнішні системоутворюючі чинники є основними у процесі формування інвестиційного клімату в країні.

Таким чином, у результаті комплексного дослідження сутності поняття «інвестиційний процес», можемо виокремити його характерні ознаки (рис. 2).

Крім того, вважаємо, що в царині економічної науки поняття «інвестиційний процес» має використовуватися у двох напрямках:

1) **на мікрорівні** (як процес) — *це закономірна сукупність послідовних дій суб'єктів інвестиційної діяльності, спрямована на зміну об'єкту інвестування або його розвиток, з метою отримання результату (доходу);*

2) **на макрорівні** (як система) — це система економічних відносин, яка включає в себе сукупність взаємопов'язаних елементів однієї складної динамічної системи — інвестиційної сфери, яка перебуває в стані постійних змін під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх системоутворюючих факторів, направлених на перетворення інвестиційних ресурсів суб'єктів господарювання у нові доходні активи — фінансові, реальні та людські.

Рис. 2. Характерні ознаки інвестиційного процесу
(розроблено автором)

Саме такий підхід до визначення поняття «інвестиційний процес» дасть можливість, з одного боку, ґрунтовно досліджувати особливості усіх видів інвестицій (фінансових, реальних та соціальних), а з другого — визначати стан, проблеми та шляхи розвитку інвестиційної сфери у контексті її взаємодії з іншими складовими суспільства.

Література

1. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т.1 / [С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій] ; за ред. С. В. Мочерного. — Львів : Світ, 2005. — 616 с.
2. Карпінський А. Інвестиції : термінологічний словник / Б. А. Карпінський, Т. Б. Шира. — К.: Видавничий дім «Професіонал», 2009. — 464 с.
3. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия / Е. Е. Румянцева. — М. : ИНФРА-М, 2005. — VI. — 724 с.

4. Словарь современной экономической теории Макмиллана. — М.: ИНФРА-М, 2003. — 608 с.
5. Губський Б. В. Інвестиційні процеси в глобальному середовищі: [монографія] / Б. Губський. — К.: Наукова думка, 1998. — 390 с.
6. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом : [монографія] / А. А. Пересада. — К. : Лібра, 2002. — 472 с.
7. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. — К. : Знання, 2007. — 1072 с.
8. Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж. ИНВЕСТИЦИИ: Пер. з англ. — М.: Инфра-М, 2004. — XII, 1028 с.
9. Гитман Л. Дж., Джонс М. Д. Основы инвестирования: Пер. с англ. — М.: Дело, 1997. — 1008 с.
10. Царев В. В. Оценка экономической эффективности инвестиций. — СПб.: Питер, 2004. — 464 с.
11. Черевик Е. Д. Инвестиционный процесс в развивающихся странах: [монографія] / Е. Д. Черевик. — М. : Изд-во УДН, 1988. — 148 с.
12. Маренков Н. Л. Основы управления инвестициями: [учебник] / Н. Л. Маренков. — М.: Едиториал, 2003. — 440 с.
13. Блауберг И. В. Философский принцип системности и системный подход / И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин // Вопросы философии. — 1978. — № 8. — С. 39—52.
14. Черняк Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой / Ю. И. Черняк. — М.: Экономика, 1975. — 192 с.
15. Політична економія : [навчальний посібник] / [К. Т. Кривенко, В. С. Савчук, О. О. Беляєв та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. К. Т. Кривенка]. — Вид. 2-ге, без змін. — К.: КНЕУ, 2006. — 508 с.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2010 р.

УДК 331.5 (075.8)

Т. І. Осадча, здобувач кафедри менеджменту банківської діяльності ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ У БАНКАХ: ПРИНЦИПИ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ

АНОТАЦІЯ. Досліджено проблеми побудови ефективної системи корпоративного управління у банках, які стають особливо важливим для сучасних трансформаційних процесів у вітчизняній економіці.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: корпоративне управління, банківська система, система корпоративного управління.